

KISSADAN HİKÂYEYE; *BOSTAN*'DAN *DECAMERON*'A

Âlim KAHRAMAN

Biri Doğu'ya diğeri Batı'ya ait iki hikâye metnini karşılaştıracam bu yazımda. İlki Sadi'nin ünlü eseri *Bostan*'da yer alıyor, diğeri ise Batı hikâyeciliğinin köken kitabı sayılan Boccaccio'nun *Decameron*'unda. İlkinin başkışısı Hâtem-i Taî. İkincisi ise Toscanalı bir şövalye olan Federigo'yla ilgili.

Metinlere geçmeden bu metinleri karşılaştırma fikrinin bende nasıl doğduğunu da kısaca belirtmek isterim. Çünkü zihinde yaşanan böylesi bir doğuşun hikâyesi de yeterince heyecan vericidir bana göre:

1980'li yıllarda, bir ara, Doğu ve Batı klasiklerini çocuklar için hazırlayan kapsamlı bir projenin içinde olmuştum. Hazırlığı bana düşen Doğu klasikleri arasında Sadi'nin *Bostan*'ı da vardı. Kitapta birkaç paragraf tutan hikâyecikleri alıyor, çocuk duyarlığına seslenecek birer hikâyeye dönüştürüyordum. Seçtiklerim arasında “Hâtem-i Taî”ye ait, kitabın seksen birinci “hikâye”si de vardı. Faydalandığım çeviride¹ küçük boy iki sayfa tutan bu metin, benim yazımla, orta boy altı-yedi sayfaya çıkmıştı.

Aradan ne kadar zaman geçti bilmiyorum. Bir vesileyle *Decameron*'un yeni bir okumasına başladım. Beşinci Gece'ye ait dokuzuncu hikâyeye gelmiştim. Okudukça hikâyenin derin yapısında bana tanıdık gelen bazı unsurlar bulunduğu duygusunu yaşamaya başladım. Bir süre sonra bu çağrışımların dış kaynağını da hatırladım. O kaynak, Hâtem-i Taî'nin -ana şemasına sadık kalarak yeniden yazdığım- hikâyesiydi.

*

Sadi ile Boccaccio'nun ne alakası olabilirdi?

Bu ikisi, iki ayrı medeniyet küresine ait olmaları bir yana, aynı yüzyılın insanı da değildiler. Sadi tahminen 1184-1272 yılları arasında -çok seyahat etmesine rağmen-

1 Sadi, *Bostan*, Çev.: Hikmet İlaydın, İstanbul 1988.

men- Bağdat merkezli, Boccaccio ise 1313-1375 yılları arasında İtalya merkezli (Floransa) bir hayat sürmüştü. *Bostan* 1257 ekim-aralıkta, *Decameron* ise 1349-1353 yılları arasında yazılıp tamamlanmıştı. Ayrıca iki metnin benzerlikleri yüzeysel bir dikkatle fark edilebilecek kadar açık da değildi. Buna rağmen beni heyecanlandıran o duygu neyin nesiydi?

Bunlara cevap bulmak için önce metinlere bakalım; onları ana unsurlarıyla ortaya koyalım.

Birinci hikâyede olaylar Rum hükümdarıyla Hâtem-i Taî arasında geçer. Daha doğrusu Hâtem, hükümdarla doğrudan karşılaşmaz; onun gönderdiği elçilerle yaşadıklarından oluşur asıl hikâyeye. Buna göre, cömertliğiyle adını duyurmuş Hâtem'in atları arasında, çok değerli bir Arap atı da vardır. Öyle ki bu at “şimşekten daha çabuk gider, koşarken terleyince ovalara, dağlara sanki çiy tanesi dökerdi. İnsanın, ‘buradan nisan bulutu mu geçti yoksa’ diye soracağı gelirdi.” Rüzgâr, bu sel gidişli atın ardında kalır, o, “çölü su üzerinde kayan gemi hafifliğiyle silip geçerdi.”

Özellikleri şiirsel bir dille anlatılan bu atın etrafında gelişir olaylar.

Hâtem'in ve atının dilden dile anlatılan üstün meziyetleri Rum hükümdarının kulağına kadar ulaşır. Hükümdar, yanında Hâtem'in benzersiz cömertliğinden söz edenlere, tanıksız olan davanın utançla biteceğini, bu söylenenlerin ispatının gerektiğini söyler. Der ki; ben kendisinden o atı isteyeyim eğer söylendiği kadar cömertse, çok sevdiği bu atı lütfedip verecektir. Değilse onun şöhreti bir “davul gümbürtüsü”nden ibarettir.

Bunun için çok hünerli, bilge bir elçiyi on kişilik maiyetiyle Tay kabilesine gönderir. Elçi, uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra, yanındakilerle beraber, yağmurlu bir kış günü, Hâtem'in konağına ulaşır. Hâtem, yorgun ve çetin hava şartlarından dolayı perişan hâldeki bu tanımadığı misafirlerle yakından ilgilenir. Önce onların rahatını sağlar, sonra da önlerine mükellef bir sofraya çıkarır. İstirahatleri sağlanan ve karınları doyurulan misafirler o geceyi konakta dinlenerek geçirir. Ertesi gün kalkınca elçi, seyahat sebeplerini, Rum hükümdarının isteğini Hâtem'e bildirir. Hâtem dövünmeye, elini dişlemeye başlar. Der ki:

“Ey her bilgiden nasibi olan iyi namlı bilge, bana niçin daha önce haber vermedin? Ben o rüzgâr yürüyüşlü, Düldül gidişli atı dün gece senin için kebab ettim. Çünkü yağmur ve sel endişesiyle, at sürüsünün bulunduğu otağa gitmenin doğru olmayacağını biliyordum. Başka türlü bir çare, bir imkân bulamadım. Sarayında bu attan başka hayvan yoktu. Âdetim buydu. Misafirlerimin ıstırap içinde aç yatmalarını mürüvvet sayamazdım. Çünkü ben, adımın bu ülkeye yayılmasını isterim. Varsın meşhur bineğim olmayıversin.”

Decameron kitabında altı sayfa tutan Federigo'nun hikâyesi ise şöyle:

Yürekli ve seçkin bir şövalye olan Federigo, gönlünü, Floransa'nın en güzel ve seçkin kadınlarından biri olan Monna Giovanna'ya kaptırmıştır. Onun gönlünü çelebilmek için cirit, mızrak oyunları, şölenler düzenlemekte; hiç sakınmadan pa-

ralar harcamaktadır. Evli bir kadın olan Giovanna, güzel olduğu kadar dürüsttür de. Federigo'nun kendisi için yaptıklarına ilgi göstermez. Sevdiği kadını etkilemek için düşüncesizce, gücünün üstünde harcamalar yapan Federigo sonunda yoksul düşer. Elinde kalan, bir köydeki küçük çiftliğine çekilerek orada yaşamaya başlar.

Bir süre sonra Monna Giovanna'nın kocası hastalanır. Ölmeden önce büyük mal varlığını artık büyümüş olan oğluna bırakır. Eğer oğlu yasal mirasçı bırakmadan ölecek olursa bu mal varlığı Giovanna'ya geçecektir.

Giovanna, kocasının ölümünden sonra, oğlunu da alarak her yaz köydeki bir çiftliğe gitmeye başlar. Çiftlikleri Federigo'nun çiftliğine yakın bir yerdedir. Bu yakınlık, artık delikanlılığa adım atmakta olan oğluyla Federigo arasında bir dostluğun gelişmesine sebep olur. Çocuk, Federigo'nun kuşlarından, köpeklerinden hoşlanmaya başlar. O hayvanlar arasında bir doğan da vardır. Çocuk bu kuşun uçuşunu görünce ona hayran olur. Kuşa sahip olmak ister fakat bu isteğini söylemeye bir türlü dili varmaz.

Günlerden bir gün çocuk da hastalanır. Başka kimsesi olmayan Giovanna, çok sevdiği oğlunun hastalığıyla perişan olur. İçi, onun için bir şeyler yapma isteğiyle doludur. Bu sebeple hasta oğluna sık sık bir isteği olup olmadığını sorar. Çocuk bu sorular üst üste gelince, içindeki arzuyu ortaya koyar: Federigo'nun doğanı kendisinin olursa çabucak iyileşeceğini belirtir. Kadın düşünmeye başlar: Söylendiğine göre çok güzel uçuşlu bir doğandır bu. Sonra her şeyini kaybetmiş olan o soylu kişinin bu avcı kuştan başka bir avuntusu da yoktur. Ancak kendisinin de başka seçeneği yoktur; oğluna, gidip o doğanı getireceğini söyler.

Giovanna, bir hanım arkadaşıyla Federigo'nun çiftliğine varıp onu kapıya çağırır. Hâl hatır sorup şöyle der: “Beni gereğinden fazla sevdiğin için uğradığın kayıpları gidermeye geldim. Bu arkadaşımın birlikte öğle yemeğini benimle birlikte yiyeceğiz.” Federigo alçak gönüllükle şunları söyler: “Madonna, sizin yüzünüzden bir kayba uğradığımı anımsamıyorum. Tersine bana öyle iyilikler ettiniz ki, eğer biraz değerim varsa bunu size, size beslediğim sevgiye borçluyum. Hiç kuşunuz olmasın, sizin bu yoksul eve gelmeniz, yaptığım harcamaları yeniden yapabilecek konuma gelmekten çok daha değerli benim için.”

Bunları söyledikten sonra onları içeri buyur eder. Kendi elleriyle bir sofraya hazırlamak için yanlarından ayrılır. Ani gelen misafirlerine ikram edecek bir şeyler arayan Federigo, evinin ne kadar yoksul olduğunun farkına varır. Bir ara kafesinin çubuğuna tünemiş doğanı görür. Semiz ve misafirin ağzına layıktır. Fazla düşünmeden kafasını kesip şişe geçirerek kuşu pişirir. Güzel bir sofraya hazırlayarak hanımları davet eder.

Giovanna, yemekten sonra, görgü kurallarını bir tarafa bırakarak gelişinin asıl sebebini açıklayacağını söyler. Federigo'ya hasta oğlunun isteğini iletir. Federigo bu isteği duyunca, cevap vermek yerine ağlamaya başlar. Kadın bu gözyaşlarının

sebebini önce anlayamaz. Onun doğanından ayrılacağı için üzüldüğünü sanır. Ancak durum sandığı gibi değildir. Federigo, kuşu biraz önce sofraya yemek olarak getirdiğini belirterek bir zamanlar uğruna bütün servetini harcadığı kadının küçük bir isteğini yerine getiremediği için ağladığını söyler.

Bundan sonraki gelişmeler kısaca şöyledir: Kadın, böyle değerli bir kuşu kestiği için onu kınar. Ancak, yoksulluğun bile köreltmediği ruh yüceliğinden dolayı da kutlar. Hasta çocuk, belki doğanı elde edemediğinden belki de hastalığının kaçınılmaz sonucu olarak ölür. Dul olan Giovanna, Federigo'yla evlenir.

*

İki hikâyeyi beraberce okuduğumuzda, aslında onların farklı coğrafyalarda, farklı hayat şartları ve kültür daireleri içinde şekillenmiş iki ayrı metin olduğunu görürüz. Boccaccio'nun yazdığı hikâyede, diğerinde olmayan bir aşk eksenini de bulunmaktadır. Buna rağmen iki hikâyeye, birbiriyle eşleştirilebilecek dikkate değer unsurlar içermektedir. Bunlara sırayla bakalım:

İlk hikâyenin birinci derecedeki kişisi Hâtem-i Taî'dir. İkinci hikâyede Hâtem'in karşılığı şövalye Federigo'dur. Onlar asil yaratılışları ve sınırsız eli açıklıklarıyla birbirine benzerler. Servetlerini, inandıkları bir amaç uğruna kolayca elden çıkarabilmektedirler. Hâtem'in amacı, hikâyede, cömert adının tüm ülkeye -yeryüzüne- yayılması arzusu olarak ifadelendirilir. Yani elde edilmek istenilen bir erdem söz konusudur. Federigo'nun harcama sebebi de nihai noktada erdeme çıkar. Ancak başlangıçta bu harcama, bir kadına duyduğu aşk yüzünden, onun dikkatini kendine yöneltebilmek adına, bir saçıp savurma şeklinde tezahür eder.

İlk hikâyedeki Rum hükümdarının ikinci hikâyedeki karşılığı Giovanna'nın oğludur (hastalanması, onu annesi katında, her istediği yapılması gereken bir "hükümdar" konumuna getirmiştir). Hikâyelerin birinci derecedeki kahramanları -Hâtem ve Federigo- bu ikincil kahramanların oynayacakları bir rol sayesinde sınavdan geçerler. Hem Rum hükümdarı, hem de Giovanna'nın oğlu, asil kahramanlara ait olan değerli birer varlığı elde etmek ister. Ancak Rûm hükümdarının istemesinde bir sınav kastı bulunurken çocuk o değerli varlığı gerçekten elde etmek istemektedir. Fakat meseleye birincil kahramanlar açısından bakarsak, istemenin temelinde yatan bu niyet farklılığı önemini yitirir.

İkinci hikâyedeki Giovanna, aşkın kendine yöneldiği varlıktır. Ancak o aynı zamanda, kahramanın elinde bulunan değerli bir varlığı istemeye giden aracı kişidir. Bu işleviyle birinci hikâyedeki elçinin karşılığıdır. Birinci hikâyedeki elçi gibi o da bazı meziyetlerle donanmıştır. Rum hükümdarının Hâtem'e gönderdiği elçi, iş bilir ve bilge kişiliğiyle ortaya çıkar. Giovanna da evli bir kadinken Federigo'nun kendini yoldan çıkarmak için yaptığı tüm harcama ve gösterilere ilgi göstermeyerek dürüst ve ahlaklı olduğunu ortaya koymuş olur. Güzelliği yanında asil meziyetleri bunlardır.

İki hikâye arasındaki en dikkate değer ortak öge, elde edilmek istenilen değerli varlıklardır. Rum hükümdarının Hâtem'den istediği bu varlık bir attır. İkinci hikâyede bu at bir başka hayvana dönüşür; karşımıza değerli bir avcı kuş (doğan) olarak çıkar. Birinci hikâyede atın özelliklerinin anlatımı -metnin kısalığına bakınca- bir hayli uzundur. Bu kadar uzun ve canlı anlatılmasa da biz, ikinci hikâyedeki “doğan”ın da hemcinslerine göre üstün özelliklere sahip bir kuş olduğunu anlamış oluruz.

İki hikâyenin birbirini çağrıştıran yönü ise elde edilmek istenen değerli varlıkların başına gelen durumda kendini gösterir. Bunu hakkıyla açıklayabilmek için, hikâyelerde ortak olan sofraya sahnesine daha yakından bakmak lazım. Önce şunu belirtelim: Hâtem'in, tüm cömertliğine rağmen mallarının azalmadığı, zenginliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Federigo ise, sevdiği kişi uğruna bir saçıp savurmaya dönüşen harcamaları yüzünden fakir düşer. Bununla beraber, sofraya hazırlama öncesinde her iki hikâye kahramanının durumu birbirine denkler. Federigo, beklemediği bir anda gelen ve o günkü öğle yemeğini şerefli edilecek olan eski sevgilisi Giovanna'ya elindeki en değerli varlığını, yani doğanın pişirip yedirir. Hâtem de elinde onca at olmasına rağmen, kış şartları at sürülerinin bulunduğu yere ulaşmayı imkânsız kıldığından, ikramdaki seçeneksizliği bakımından Federigo'ya denktir. Yani çok değerli Arap atından başka, elinin altında, etinden faydalanabileceği bir hayvan bulunmadığından o an için fakirdir.

Hikâyenin ana kahramanları, gözlerini kırpmadan, ellerindeki en değerli varlıkları, yüce bir amaç uğruna (cömertlik) “kurban” ederler. Öncelikle belirtelim, kurban edilen varlıkların (at ve doğan) asıl değerleri etleri değildir. Onlar türlerinin en seçkin örnekleridir. Kahramanlar, bu kadar değerli olan iki varlığı misafirleri için kolayca feda ederek yücelmektedir. İşin trajik tarafı şudur ki; misafirler, kendilerine yemek olarak ikram edilen varlıkları canlı elde etmek üzere orada bulunmaktadır. Hâtem de Federigo da ikram bitesiye kadar bundan habersizdir. Onların davranışlarını katlayarak yücelten de bu habersizlik durumu olur.

Tüm bu gelişmelerin sonunda hem Hâtem hem de Federigo bilmeden girdikleri sınavı kazanmış olurlar. Hâtem'in cömert adı Rum hükümdarı katında da kabul görüp yayılmayı sürdürürken Federigo ise uğruna servetini ve hayatını harcadığı sevdiği kadına -ayrıca kaybettiği zenginliğine- kavuşur.

*

Sâdi'nin *Bostan*'da hikâyesini aktardığı Hâtem-i Taî, Tay kabilesinin reisi olan gerçek bir tarihî kişiliktir. İslam peygamberinin dönemine yetişmiş, ancak ona peygamberlik görevi verilmeden önce hayata gözlerini yummuştur. İslam peygamberinin peygamberliğine kızı -veya kız kardeşi- Seffâne ile oğlu Adî bin Hâtem yetişmiş, her ikisi de onunla karşılaşmış, Adî Müslümanlığı kabul ederek ona sahabi de olmuştur.

Faydalandığım *Decameron* çevirisine düşülen bir nota göre², hikâyesi anlatılan Federigo da Floransa'nın seçkin ailelerinden *Alberighi*lere mensup, gerçek hayattan alınmış bir karakterdir. Bu aileden Dante de söz etmiştir.

Her iki kişinin tarihî birer şahsiyet olması, onların hikâyelerinin bu tarihî kişilikler üzerine inşa edilmiş birer kurgu veya yarı kurgu metin olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmaz. Yine Hâtem-i Taî hikâyesinin, yazılışı daha sonra olan Federigo hikâyesine kaynaklık etmiş olabileceği, ihtimal dâhilinde olan bir durumdur. Metin karşılaştırmamızın ortaya koyduğu gibi farklı kültür ve coğrafyalar içinde şekillenen bu iki hikâyenin unsurları, büyük oranda birbiriyile eşleşmekte, metinlerin yüzeysel gerçekliğinin arkasında aynı ortak şemanın bulunduğu anlaşılmaktadır. Boccaccio'nun *Decameron*'da halk arasında dolaşan hikâyeleri topladığı, bunları yeni bir anlayış -hümanizma- etrafında yeniden şekillendirdiği bilinmektedir. Ayrıca -eğer varsa- bu iki hikâye arasındaki dönüşüm Boccaccio'dan önce gerçekleşmiş de olabilir. Böyle bir etkilenme ve dönüşüm ilişkisinin gerçek olup olmadığını araştırmak, metne dayalı bir çözümleme ve karşılaştırmayı amaçlayan bu yazının sınırlarını aşar. O araştırmayı, bu konuda donanımlı bir masal bilimci yapabilir belki.

Şimdilik elimizdeki verilerle yetinecek olursak, aynı hikâyenin iki ayrı medeniyet içinde ayrı ayrı yaşanmışlığını ve bu yaşanmışlığa dayalı olarak kurgulanmış olduğunu kabul etmemiz gerekir. Böyle bile olsa onlar karşılaştırmalı okumaya uygun, dikkat çekici iki metindir. Son olarak şunu da belirtelim: *Bostan*'da Doğunun kıssa anlayışı çerçevesinde, ana unsurlarıyla anlatılan temel olay *Decameron*'da daha fazla ayrıntı içeren bir yapıya, bugünkü Batılı hikâyeye doğru evrilmektedir.

2 Giovanni Boccaccio, *Decameron*, Çev.: Rekin Teksoy, İstanbul 1996, s. 374.